

18. Yüzyıl Azerbaycan Sahası Türk Şairi Molla Veli Vidâdî'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri

The Life, Art and Works of The Turkish Poetry Molla Veli Vidadi Who Lived in Azerbaijan in The 18th Century

Murat DEĞER *

Öz

Vidâdî 18.yy Azerbaycan şiirinin en önemli isimlerinden biridir. Makalede şairin hayatı ana hatlarıyla ele alınmıştır. Vidâdî'nin sanatı ve Azerbaycan şiirine tesiri incelenmiştir. Son olarak eldeki eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Şair hem klasik tarzda hem de âşık tarzında şiirler yazmıştır. Vidâdî'nin şiirlerinde talihten ve devrandan şikâyet, keder, yalnızlık, gurbetlik, bedbinlik en önemli temalar olarak karşımıza çıkar. Vidâdî'nin aruz vezni ile yazdığı şiirlerinde Fuzûlî'nin tesiri açıkça hissedilir. 18.yy Azerbaycan şairleri arasında sosyal olaylara en çok yer veren şair olarak Vidâdî gösterilir. Şiirlerinde halkın nabzını tutabilmiş, onların dertlerine, hissiyatlarına tercüman olabilmıştır. Ayrıca koşma türü şiirlerle onların zevkine ve idrakine hitap edebilmesi bizce onun hem yaşadığı devirde hem de sonraki dönemlerde adından sıkça bahsettirmesinin sebebidir. 18. yy'da Osmanlı sahası klasik Türk edebiyatında özellikle Nedim ile kuvvetlenen ve olgunlaşan mahallileşme (Türk-i Basit) akımına paralel bir akım Azerbaycan sahasında nispeten Vidâdî'nin şiirlerinde kendini göstermiştir. Vidâdî'nin medrese eğitimi almış bir şair olmalarına rağmen halk şiirinin şekil, içerik ve dilinden faydalanarak klasik şiir ile halk şiirini birbirine yaklaştırmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Vidâdî, Azerbaycan edebiyatı, klasik şiir, halk şiiri, mahallileşme, Fuzûlî, keder.

Abstract

Vidadi is one of the most important poet of 18th century Azerbaijani literature. In the article, the life of the poet has been discussed with the main lines. The poet has written poetry both in classical style and folk literature style. The themes, innovations and poetic influences of Azerbaijan in Vidadi's poems are examined. In Vidadi's poems, sadness,

* Dr., elmek: muratdeger43@hotmail.com

destiny, loneliness, expatriation, pessimism are the most important themes. Fuzuli's influence is clearly felt in his poems written by Vidadi with aruz. Vidadi was the poet who wrote the most social poetry among 18th century Azerbaijani poets. Vidadi successfully described the troubles and feelings of the people in his poem. Moreover, he became one of the most popular poets of Azerbaijani literature because he wrote folkloric poems. Vagif started a new era with his poems in Azerbaijani literature. In the 18th century, while the localization movement in the Ottoman Empire continued strongly, Vidadi and particularly Vagif wrote poems of this kind. Vidadi has used the form, content, and language of folk poetry, although he graduated from the media and lived in the palace. Thus he has managed to combine folk poetry and classical poetry.

Key words: Vidadi, Azerbaijani literature, classical poetry, folk poetry, localization, Fuzuli, grief.

Giriş

Azerbaycan şiirinin gelişmesinde 18.yy'ın kendine mahsus bir yeri vardır. Azerbaycan edebiyatında 11.yy'dan itibaren klasik ve halk şiiri olarak ayrı iki koldan yoluna devam etmiştir. 18.yy'da ise bu iki farklı şiir anlayışı belirgin bir şekilde birbirine yaklaşmaya ve birbirinden istifade etmeye başlamışlardır. Bazı şairler hem aruz ile klasik tarzda hem de hece ile halk şiiri tarzında şiirler yazarak Azerbaycan edebiyatında bu yeni temayülün temsilcileri olmuşlardır. Bu şairlerin klasik tarzda yazdıkları şiirlerde halk şiirinden gelen tesir ile hayatla daha gerçekçi münasebet kurulmuş, toplumsal olaylara daha fazla yer verilmiştir. Klasik şiirin soyut dünyasından uzaklaşan şiir somut güzelliklere ve aşk anlayışına meyletmiştir. Aynı zamanda şiirde kullanılan dil sadeleşerek, halkın konuştuğu dile yaklaşmıştır. İşte bu temayülün önde gelen temsilcilerinden biri de Molla Veli Vidâdî'dir. Makalemizde Vidâdî'nin hayatı, sanatı ve eserleri ele alınmıştır.

1. Vidâdî'nin Hayatı

18.yy Azerbaycan şiirinin en önemli şairlerinden olan Molla Veli Vidâdî 1707 yılında Şemkir'de dünyaya gelmiştir. Asıl adı Veli olup şiirlerinde Vidâdî veya Hasta Vidâdî mahlasını kullanmıştır. Babası Mehmed Ağa Şemkir'in okumuş, aydın insanlarından biri olarak tanınır. Şairin annesinin ismi ise Hatice olarak geçmektedir(Rüstemov, 2013: 10). Vidâdî 18 yaşına kadar eğitimini ailesinin yanında almış, dinî eğitimin yanında Arapça ve Farsçayı da öğrenmiştir. Daha sonra Poylu'ya giderek medrese eğitimi almıştır(Araslı, 1956: 255). Vidâdî medresede öğrenci iken babası çıktığı bir yolculuk sırasında eşkiyalar tarafından öldürülmüştür(Yusifli, 2007: 3). Bu beklenmedik olaydan sonra Vidâdî, genç yaşta ailesinin geçimini üstlenmek zorunda kalmış, bu yüzden Şemkir'i terk ederek Kazah şehrinin Şihli köyüne göç etmiştir. Burada Ahmed Ağa isimli bir şahsın yanında kâtiplik, naiplik gibi görevlerde bulunmuş, Gıraç Salahlı köyünden Molla Cebrayıl'ın kızı Peri hanım ile evlenmiştir(Rüstemov, 2013: 11).

İlmi ve yeteneği ile Kazah'da kısa bir zamanda büyük bir nüfuz edinmiştir. Azerbaycan'ın tanınmış edebiyat tarihçisi ve tenkitçisi Feridun Köçerli onun hakkında şunları yazmıştır: "Molla Veli Vidâdî'nin derin ilmi ve parlak bir yaratılışı varmış. Züht ve takva ehli olup vaktinin çoğunu ibadetle geçirmiş. Hak söyleyen ve hakkı dost tutan bir tabiatı varmış." (Köçerli, 1926: 138) Ahmed Ağa'nın ölümünden sonra 1756 yılında Vidâdî, 18.yy'ın bir diğer büyük şairi ve yakın arkadaşı olan Vâkif ile beraber Karabağ

¹ Makalede Azerbaycan kaynaklarından yapılan alıntılar Türkiye Türkçesine uyarlanarak verilmiştir.

Hanlığı'na göç etmiş, yine Vâkîf ile birlikte Gülüstan Sarayı'nda İbrahim Han'ın hizmetinde bulunmuştur(Araslı, 1956: 256). Yazdığı bir şiirde de bu konuya değinmiştir.

Dövteleb oluban gedibsen handan
Ölünce çıkmanam ta Gülüstandan.
İnşallah çalışsan ha bele candan
Her ne desen, bil, akıbet eylersen. (Araslı, 2004a: 38)

Lakin Molla Veli Vidâdî, Vakıf'ın aksine burada çok kalmamış, tekrar Şihli'ya dönerek çiftçilik ile meşgul olmaya başlamıştır(Rüstemov, 2013: 11). Bir süre sonra ilmi ve şöhreti ona tekrar saray kapılarını açmış, Gürcüstan'da II.İraklı'nın sarayında çeşitli görevlerde bulunmuştur(Araslı, 1956: 256). Fakat şiirlerinde de ifade ettiği gibi Molla Vidâdî hanlarla ve krallarla pekiyi geçinememiş hatta II. İraklı tarafından bilemediğimiz bir sebepten zindana atılmıştır. Vidâdî 1781 yılında hapisten kurtulduktan sonra Kazah'a dönüp ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır. Vâkîf'ın dostunun zindandan çıkışı üzerine bir gazel yazmıştır.

Merd igitler özüne mehbesi meydân bilir,
Sanma kim, nâkes ü nâmerd bu meydâne düşer.

Ey Vidâdî, qem-i zindâne giriftâr olmag,
Bir sene, bir mene, bir Yusuf-i Kenâne düşer. (Araslı, 2004b: 151)

Vidâdî devrinin önemli edebiyatçı, âlim ve siyasetçileri ile yakın dostluklar kurmuştur. Vâkîf, Hüseyin Han Müştak, Ağgızoğlu Piri, Sarı Çobanoğlu bunlardan bazılarıdır(Rüstemov, 2013: 12). Vidâdî'nin Mehemed Ağa ve Eyyub Ağa isimli iki oğlu olmuştur. Eyyub Ağa elindeki tüfeğin ateş alması sonucu kaza ile kendini vurmuş ve hayatını kaybetmiştir(Yusifli, 2007: 4). 1809 yılında, 102 yaşında iken vefat eden Vidadi, Şihli köyünde defn edilmiştir (Araslı, 1956: 258).

2. Vidâdî'nin Sanatı

Bir asra sığın uzun yaşamında Vidâdî yakın arkadaşı olan ve hemşerisi sayılan Vâkîf ile beraber 18.yy Azerbaycan şiirinin zirvesinde yer alır(Dadaşzade,1980: 38). Vidâdî sadece şairliği ile değil, bilgeliği ve istiğna sahibi olması ile de Azerbaycan'ın en tanınmış şahsiyetlerinden biri olmuştur. Şair hem klasik tarzda hem de âşık tarzında şiirler yazmıştır.

2.1. Şiirlerinin Tema Bakımından İncelenmesi

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Vidâdî'nin babasını kaybedip genç yaşta ailesinin sorumluluğunu almak zorunda kalmış, ailesinin geçimini sağlayabilmek için vatanını terk etmiştir. Ayrıca şairin oğlu da genç yaşta feci bir şekilde hayatını kaybetmiştir(Seferli, 2004: 6). Ayrıca Vidâdî pek çok âlim, şair ve devlet adamı ile yakın dostluk kurmuş olmasına rağmen istiğna sahibi bir karaktere sahip olduğu için devrin feodal güçleri ile bir türlü geçinememiş, hak ettiği ilgiyi bir türlü görememiştir. Yakın dostlarından ve aynı zamanda devrin önemli devlet adamlarından olan Molla Penâh Vâkîf ve Şeki hanı Hüseyin Han Müştak'ın trajik sonları da onu ziyadesiyle müteessir etmiştir. İşte tüm bu sebeplerden dolayı devrin bir diğer büyük şairi Vâkîf'ın aksine Vidâdî'nin şiirlerinde talihten ve devrandan şikâyet, keder, yalnızlık, gurbetlik, bedbinlik en çok işlenen temalar olarak karşımıza çıkar. Nizami Caferov'a göre

Azerbaycan edebiyatında Fuzûlî'den sonra keder ve hüznün temalarını en çok terennüm eden şair Vidâdî'dir (Servaz, 2009: 2).

Mest-i câm-i Cem olub şürbi degilsen gerçi men,
Tâc ü taht-ı terk ilen gem mülkünün hâkâniyem (Araslı, 2004a: 53)
Aynı temalarla şairin hece ile yazdığı şiirlerde de çok karşılaşırız:
Vidâdî hesteyem günler sanaram,
Derd ehliyem gem herfini ganaram,
Geriblikde yâda düşer yanaram
Aşna, yoldaş, yar, müsâhib, eller hey (Araslı, 2004a: 18)

Vidâdî'nin aruz vezni ile yazdığı şiirlerinde Fuzûlî'nin tesiri açıkça hissedilir. Şairimiz, Fuzûlî gibi aşka derin manalar vermiş, sevgilinin kendisinden, güzelliğinden çok ona duyduğu aşkı yüceltmıştır. Vidâdî gazellerinin çoğunda ayrılıktan, sevgilinin elinden cefa çekmekten şikayet eder:

Söyle cânâna, sebâ, hâlîm perişân oldu, gel!
Çıhdı cân, sûd etmedi her nece dermân oldu, gel! (Araslı, 2004a: 64)

Fakat yine de "Az eyleme inâyetini ehl-i derdden / Ya'ni ki çok belâlara kıl mübtelâ beni" diyen Fuzûlî gibi çektiği aşk acısının artmasından mutluluk duymaktadır:

Vidâdî hesteyem meşhûr hâlîm dövr-i hüsnünde
Velî yüz şükür ki, cân eksilir eşg-i mezâg artar (Araslı, 2004a: 48)

Vidâdî pek çok beyitinde sevgiliye kavuşma konusunda ümitsiz bir tavır içine girer.

Ezizâ, galdı hesret heşre tek dîdâr dîdâre,
Kesildi her terefdin, yoh bir ümmid-i vüsâl ağlar (Araslı, 2004a: 66)

Vidâdî'nin şiir anlayışındaki bu hüznü hava ve ümitsizlik sadece Fuzûlî'nin tesirinden veya klasik edebiyatın alışlagelmiş aşk ve hayat anlayışından kaynaklanmamaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Vidâdî'nin yaşamı boyunca pek çok trajik olay yaşaması ondaki bu zihniyeti vücuda getirmiştir. Ayrıca devrinin aydın, güngörmüş bir şahsiyeti olarak Vidâdî 18. yy'da birlik ve beraberliğin olmadığı, feodal bir düzen içindeki Azerbaycan'ın siyasî ve toplumsal durumundan elbette memnun değildir. Neredeyse her şehri bir hanın yönettiği, insanların benlik davasına düştüğü, istikrar ve asayişin olmadığı bu devirde bir aydın duyarlılığına sahip olan Vidâdî'nin böyle bir ahvali ruhiye içinde olması ve kendisini yalnız ve bedbin hissetmesi normal bir durumdur.

Yârı yoh, dildârı yoh, bir mûnisi, gemhârı yoh,
Gözde nem, hatirde gem, heyretde herdem dilfikâr (Araslı, 2004a: 57)

Vidâdî gerçekten de etrafında dertten anlayan, gönül ehli, müdrik insanların olmayışının zahmetini çekmiştir.

Ger refîğin ola bîderd, devâsız derddir,
Ehl-i dilden gele min zehm, o bir derd olmaz (Araslı, 2004a: 56)

Aynı duyguyu şairin hece ile yazdığı şiirlerinde de görmekteyiz:

Derdim çohdur, birin doğru sanan yoh,

Meger bunda gem herfini ganan yoh?
 Bir ah çekib cigerinden yanan yoh,
 Gerib öldüm, bakes öldüm, yad öldüm.
 Ey sevdiyim, senden geyri kimim var,
 Gel üstüme, aman öldüm, dâd öldüm (Araslı, 2004a: 30)

Vidâdî'nin bu durumuna F.Köçerli'de değinmiştir: "Doğru söyleyen ve doğruyu dost tutan bir kimse imiş. Herkesin ayıbını açık söylemekten etrafında rencide olanların sayısı az değilmiş." (Köçerli, 1926: 138) Bu değerlendirmeden ve şairin pek çok mısrandan istiğna sahibi bir insan olduğu anlaşılıyor.

İzz ü câh ile benim geyr ile yoh dâvâm velî
 Men Vidâdî hesteyem, öz şehrimin sultâniyem (Araslı, 2004a: 53)

Aynı zamanda bu durum şairin niçin feodaller arasında gerekli itibarı görmediği, hatta neden hapse atıldığı hakkında da bizde bir kanaat uyandırıyor. Vidâdî'nin niçin hapsedildiği hakkında tarihî kaynaklarda bir malumat bulunmamaktadır. Ancak şiiirlerden Vidâdî'nin hakperver tabiatı, doğruluk karşısında sarsılmaz, dik duruşunun buna sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Vidâdî'nin şiiirlerinde en çok işlediği temalardan biri de vatan sevgisi, hasreti ve gurbetliktir. Şairin vatanının bağından bahçesinden, güzelliğinden bahseden mısraları elbette ki vardır. Fakat Vidâdî en çok hasretten, gurbet elde kimsesiz kalmaktan dert yanmaktadır. Hatta şair gurbette şad insan görmeye bile tahammül edememektedir.

Men görmüşem bu gürbetin dadını,
 Yanıb yanıb çoh çekmişem odunu.
 Gemlenirsen her görende şâdını,
 Bir gün olur veten deyib ağlarsan (Araslı, 2004a: 15)

Şairin gazellerinde de gurbet temalı pek çok beyite rastlıyoruz:

Vere gürbetde cân, yanında yâr ü hemdeminden yoh,
 Gala könlünde her sırrı nihân, ölmek ne müşküldür.

Tekellümden düşüb dil, tâb ü tâget galmayıb canda,
 Gözü yollarda galıb bîzebân ölmek ne müşküldür (Araslı, 2004a: 54)

Görüldüğü gibi şair genç yaşta ayrı düştüğü vatanına olan hasretini, gurbette çektiği yalnızlık sıkıntısını son derece lirik bir biçimde ifade etmiştir. Ne var ki, şairin vatanı sayılan Şemkir vilayeti ile hayatını geçirdiği Kazah arası hemen hemen aynı coğrafya içerisinde görülür ve aradaki mesafe 95 km'dir. Bu durumda şairin şiiirlerinde gurbet kavramına yüklediği mana üzerinde bizce düşünmek gerekir. Şair elbette o günün koşullarında birkaç günlük yolculuğa tekabül edebilecek bu mesafeyi gurbet olarak hissetmiş olabilir. Fakat bunun yanında gurbet algısının edebiyatta farklı çağrışımlar uyandırdığı da unutulmamalıdır. Mesela klasik şiiirde genellikle gurbet tasavvufi çağrışımlarıyla şiiirlere konu olmuş ve bu dünya gurbet olarak nitelendirilmiştir. Biz Vidâdî'nin şiiirinde gurbet duygusunun tasavvufi bir manada kullanılmadığını kanaatine vardık. Şairin kendini gurbette hissetmesi bizce Kemalettin Kamu'nun "Ben gurbette değilim / Gurbet benim içinde" mısraları ile izah edilebilir. Yukarıda belirttiğimiz gibi şairin şahsî hayatında yaşadığı trajik olaylar ve o dönem Azerbaycan toplumunun yaşadığı siyasî, sosyolojik sıkıntılar, Vidâdî gibi aydın,

hakperest, toksözlü bir şahsiyetin kendini toplum içerisinde garip görmesine yol açmıştır.

Azerbaycan edebiyatında gam, keder, hasret şairi olarak tanınan Vidâdî'nin sevgiliden, güzellikten bahseden lirik şiirleri de vardır.

Bir peripeyker, melek-rû, cism-i nâzik, simveş,
Kâmet-i serv ü sanuber, hüsn-ü tâbân handadır?²

Ağzı püste, dişleri dürr, dili şeker, lebi bal
Hali hindu, çeşmi câdû, tîr-i müjgân handadır?

Vidâdî'nin lirik şiirlerinin yanında toplumu, zamanının değer yargılarını hicvettiği şiirleri de vardır. Her şeyden önce şair kendisinin ve dostu Vâkîf'in vatanlarından ayrı olmasının sebebinin zamanın (devranın) bozukluğu ile alakalandırmıştır.

Felek ber'eks-i dövrân olduğundan bir nişândır bu
Vidâdî heste tek düşmüş vetenden derbeder Vâgîf (Araslı, 2004a: 52)

18. yy'ın ikinci yarısında Azerbaycan'da dış güçlerin saldırılarından ve feodal çatışmalardan zarar görmemiş şehir hiç yoktu. Bu durum şehirlerdeki nüfusun yapısını da olumsuz yönde etkilemişti(Kurban, 2009: 177). Biz Vidâdî'nin ve Vâkîf'in hayatını incelediğimizde bu iki şairin de medrese eğitimlerini tamamladıktan sonra maddi sıkıntılar çektiklerini, geçimlerini sağlayabilmek için şehirlerden köylere göç ettiklerini, buralarda ya büyük toprak sahiplerinin yanında çalıştıklarını ya da mektep açtıklarını görüyoruz. Yukardaki beyitte şair maruz kaldıkları bu durumu yaşadıkları dönemin sosyal, siyasî bozukluğu ile alakalandırmaktadır. Hayatlarında birden çok göç etmek zorunda kalan şairlerimizin durumu aslında Azerbaycan Türklerinin asırlardır süren en büyük problemlerinden biri olmaya ne yazık ki devam etmektedir. Şair etrafındaki evini, yurdunu terk etmek zorunda kalan insanların yalnızlığını, kimsesizliğini içten, dokunaklı bir şekilde dile getirir:

İstemenem bu dünyanın malını,
Govğasını³, fitnesini, alını,
Gariblikde bokeslerin hâlini
Fikr elerem, gözüm dolar gan ile (Araslı, 2004a: 21)

Yukardaki dörtlükten de anlaşılacağı üzere Vidâdî halkının derdiyle dertlenen bir şairdir. 18.yy Azerbaycan şairleri arasında sosyal olaylara en çok yer veren şair olarak Vidâdî gösterilir(Dadaşzade, 1980: 95). Şiirlerinde halkın nabzını tutabilmesi, onların dertlerine, hissiyatlarına tercüman olabilmesi ayrıca koşma türü şiirlerle onların zevkine ve idrakine hitap edebilmesi bizce onun hem yaşadığı devirde hem de sonraki dönemlerde adından sıkça bahsettirmesinin sebebidir.

Meni bele her kim göre, bir ağlar,
Dağ daş yanar, ulus, oymag, el ağlar.
Cismim sızlar, göz yaş töker, dil ağlar,
Öz başıma yalnız meger ağlaram? (Araslı, 2004a: 25)

² Nerededir?

³ Kavgasını

Tarih boyunca İran, Rusya ve Osmanlı gibi büyük devletlerin müdahalelerine maruz kalan Azerbaycan coğrafyasında en büyük problem esasen buradaki Türklerin uzunca bir süre siyasî bir birlik sağlayamamalarıdır. Feodal düzende yönetilen bu coğrafyada hanlar arasında ardı arkası kesilmeyen hâkimiyet kavgaları, fitneler, iç savaşlar buradaki halkın sosyal, siyasî ve ekonomik yaşantısını asırlar boyunca olumsuz etkilemiştir.

Vidâdî aruzla yazdığı Musibetnâme isimli manzumesinde yaşadığı dönemin sonu facia ile biten işte böyle bir siyasî hadisesine yer vermiştir. Şeki Hanlığı içindeki bir taht kavgasının birkaç hanlığı da içine alan bir iç savaşa dönüşmesinin ele alındığı bu eserde hanlıklar arası mücadeleye yer verilmiştir. Vidâdî her ne kadar dostu Hüseyin Şah Müştak'ın facia ile biten hayatını eserinin merkezine alsada aslında geniş açıdan bakıldığında şair komşu ülkelerle de mukayese yaparak Azerbaycan'ın içinde bulunduğu bu acı durumu gözler önüne sermektedir.

Eyledi her bir goşun⁴ geldikce bir dürlü savaş,
Her terefdan goydular cân almağa meydâne baş,
Keçdi müddet, düşdü halga eyle bir geht-i meâş,
Olmayıb bir böyle zillet mütlega âlemde fâş,
Gelmeyib böyle müsibet Rûme, ya İrâne bah (Araslı, 2004a: 77)

Vidâdî gibi düşündüğünü söylemekten çekinmeyen bir şairin bu durumun birinci sorumlusu olarak ekâbir diye tarif ettiği yöneticileri, aydınları eleştirmemesi düşünülemezdi.

Ekâbirlerde himmet, âşinâlarda sedâget yoh,
Vefâ kûyin dolandım, mütlega yoh bir beşer gördüm (Araslı, 2004a: 63)

2.2. Vidâdî'nin Azerbaycan Klasik Şiirine Getirdiği Yenilik

18. yüzyılda Osmanlı sahası klasik Türk edebiyatında özellikle Nedim'in şahsında kuvvetlenen ve olgunlaşan mahallileşme (Türk-i Basit) akımına paralel bir akım Azerbaycan sahasında da daha çok Vâkıf'ın nispeten de Vidâdî'nin şiirlerinde kendini göstermiştir. Vidâdî medrese eğitimi almış, dahası saray görmüş, klasik tarzda şiirler yazan bir şair olmasına rağmen yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi hece ölçüsü ile ve koşma geraylı⁵, bayatı⁶, tecnis gibi halk edebiyatı nazım şekillerini kullanarak pek çok şiir yazmıştır. Bunun yanında aruz ile yazdığı bazı şiirlerinde halk edebiyatının ruhundan, dilinden, üslubundan istifade etmiştir.

Yâreb, bu geden serv-i serefrâz kimindir?
İnsân bu sûretde olur az, kimindir?

Gaşı, gözü, endâmı, temâmen el ayağı,
Her bir sümüyü⁷ başına yüz naz kimindir? (Araslı, 2004a: 68)

Mesela yukarıda "kimindir" redifli gazelde verdiğimiz örnekteki gibi Vidâdî, zaman zaman Fuzûlî'nin tesirinden çıkıp reel bir sevgiliyi kaleme almıştır. Klasik edebiyatta soyut ve müphem ifadelerle tasvir edilen, ancak zihinlerde yaşayan bir sevgili

⁴ Ordu

⁵ Sekizli hece ölçüsü ile söylenen, Anadolu'daki semaiye benzeyen âşık edebiyatı nazım şeklidir.

⁶ Azerbaycan halk edebiyatında maniye verilen addır.

⁷ Kemiği

yerine âşık şiirindeki gibi somut bir sevgili tipi ortaya koymuştur(Zamanov, 1968: 6). Şair, sevgiliyi âdeta ete kemiğe büründürmü; ondan yaşayan, hayatın içinden biri olarak bahsetmiştir.

Mene bir şûh u şirin dilrübâ bir pîrehens tikmiş
Sanasan nakş-ı kudretdir aceb türfe hesen tikmiş (Araslı, 2004a: 50)

Ne müddetdir, gözüm rehindedir, yârim sen sefâ geldin
Habibim, sevgilim, yârim, nigârim, sen sefâ geldin (Araslı, 2004a: 67)

Bununla birlikte Vidâdî şiirlerinin konusunu aşk ve sevgili ile sınırlandırmamıştır. Azerbaycan'ın istikrardan, birlik ve beraberlikten uzak olduğu, toplumsal huzursuzluğun yaşandığı 18.yy Azerbaycan'ında yukarıda belirttiğimiz gibi bilge bir halk ozanı tavrıyla toplumsal meselelere de sıkça değinmiştir.

Azerbaycan klasik şiirinde görülen Mahallileşme akımı hiç şüphesiz Vidâdî'nin şiirlerinde kullandığı dilde de kendini göstermektedir. Şair Türkçenin Azerbaycan lehçesini son derece canlı bir şekilde kullanmıştır(Ahmedov, 2005: 8). Vidâdî'nin gazellerine, muhammeslerine bakıldığında 18.yy'ın klasik şiir atmosferi içinde Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerden göreceli olarak az istifade edildiği ve sade bir dilin kullanıldığı görülmektedir. Vidâdî'nin klasik tarzdaki şiirlerinde kullandığı dili halkın konuştuğu dile yaklaştırmıştır.

Ne geder olsa goca gerçi Vidâdî heste
Yene Vâgîf kimi, elbette, yüz oğlana deyer (Araslı, 2004a: 43)

Vâkîf'in şiirlerinde sentaks olarak Türkçe yapıyı tercih etmiştir. Onun dile hâkimiyetini ve geliştirdiği rahat ifadeyi düz cümlelerde daha iyi görüyoruz. Şair, çok kullandığı deyimlerin mecaz anlamlarından istifade etmiş; çeşitli söz ve anlam sanatları ile de ifadesini zenginleştirmiştir.

Yüzüm hâk-i rehinde fersdârem, hoş gadem basdın!
Şehim, hem şehriyârım, şehsüvârım, sen sefâ geldin! (Araslı, 2004a: 67)

Görüldüğü gibi Vidâdî halk şiirinin şekil, içerik ve dil özelliklerinden faydalanarak klasik şiiri halk şiirine yaklaştırmış, böylece Azerbaycan klasik şiirine mühim bir yenilik getirmiştir.

2. 3. Vidâdî'nin Azerbaycan Âşık Şiirine Tesiri

Halk şiirinin Vidâdî'nin klâik tarzda yazdığı şiirler üzerinde bir tesiri olmuştur. Buna mukabil Vidâdî'nin hece ile yazdığı şiirlerde de klasik edebiyatından gelen tesirlerin âşık tarzı şiire bir derinlik kazandırdığı da görülür. 18.yy Türkiye'de olduğu gibi Azerbaycan'da da hece ölçüsünün nüfuzunun arttığı bir devirdir. Ahmet Kabaklı'nın ifade ettiği gibi İstanbul'da en çok âşık bu devirde yetişmiştir. Pek çok dîvân şairi Nedim dâhil hece ile şiir yazmıştır(Kabaklı, 1997: 852). Azerbaycan'da da bu yüzyılda âşık tarzı şiirlerin sayısında belirgin bir artış olmuştur. Lakin bu dönemde hece ile yazılan şiirlerin sadece sayısı değil keyfiyeti de artmıştır(Dadaşzade, 1977: 141). Bizce bu artışın sebebi Vidâdî ve Vâkîf gibi klasik şairlerinin halk şiirine yaptıkları katkıdır. Mesela Vidâdî'nin âşık edebiyatı tarzında yazdığı şiirler incelendiğinde klasik

edebiyattan gelen duyuş, mazmun ve ifadelerin halk şiirine bir derinlik ve canlılık kattığı görülür.

Ne hoş olur eşg ehlinin bu hâli,
Şeme yana pervânenin misâli,
Geldikce heyâla yarın heyâli
Yanar odlar düşer cânın ucundan (Araslı, 2004a: 28)

Yukarıdaki dörtlükte görüldüğü gibi divân şiirinde sıkça gördüğümüz şem ve pervane mazmunu kullanılmıştır. Bununla birlikte aşk ehlinin yanmaktan zevk alması klasik şiire ait zihniyetin bir yansımasıdır. Vâkıf ve Vidâdî'nin eserlerinde başlayan klasik şiir ve halk şiiri arasındaki bu yakınlaşma Nizami Caferov'a göre Azerbaycan şiirinin gazelden koşmaya doğru geçişinin bir tezahürüdür(Caferov, 2004: 11). Bu durum Azerbaycan şiirinin geleceğine bir yol gösterme mahiyeti taşımıştır. Nitekim Azerbaycan edebiyatının sonraki devirleri incelendiğinde şiirin 19.yy'dan itibaren hece ölçüsü ile beraber tekamül ettiği görülür.

3. Vidâdî'nin Eserleri

18.yy Azerbaycan edebiyatının en önemli şairlerinden biri olan Molla Veli Vidâdî'nin ne yazık ki divânı bugün elimizde değildir. Azerbaycan'ın ağır, sancılı tarihi içerisinde divânı ve olası muhtemel başka eserleri kaybolup gitmiştir. Eldeki şiirleri âşık cönklerinden ve âşıkların hafızalarından derlenerek bir araya getirilmiştir(Rüstemov, 2013: 15). Vidâdî'nin şiirlerini Hamid Araslı tarafından derlenip toparlanmış, bu şiirler 1939, 1957, 1968, 1977 yıllarında Kiril alfabesi ile en son 2004 yılında da Latin alfabesi ile yayınlanmıştır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Vidâdî hem klasik tarzda hem de âşık tarzında şiirler yazmıştır. Eldeki şiirlerin 25 tanesi aruz ölçüsü ile (gazel, muhammes ve müstezat) 20 tanesi hece ölçüsü ile (koşma, geraylı , tecnis ve bayatı) yazılmıştır. Şairin ayrıca Musibetnâme isimli 28 bentten oluşan, aruz ölçüsüyle yazılmış, tarihî bir olayın (Şeki hanı Hüseyin Han Müştak'ın öldürülmesi) anlatıldığı manzumesi ve Vâkıf ile Azerbaycan edebiyatında muşaire denilen 91 dörtlükten oluşan karşılıklı atışmaları mevcuttur.

Sonuç

Vidâdî 18.yy Azerbaycan şiirinin en önemli isimlerinden biridir. Şair hem klasik tarzda hem de âşık tarzında şiirler yazmıştır. Vidâdî'nin şiirlerinde talihten ve devrandan şikâyet, keder, yalnızlık, gurbetlik, bedbinlik en önemli temalar olarak karşımıza çıkar. Vidâdî'nin aruz vezni ile yazdığı şiirlerinde Fuzûlî'nin tesiri açıkça hissedilir. Şairimiz, Fuzûlî gibi aşka derin manalar vermiş, sevgilinin kendisinden, güzelliğinden çok ona duyduğu aşkı yüceltmıştır.

Vidâdî'nin şiirlerinde en çok işlediği temalardan biri de vatan sevgisi, hasreti ve gurbetliktir. Bizce şairin şahsî hayatında yaşadığı trajik olaylar ve o dönem Azerbaycan'da yaşanan siyasî, sosyolojik sıkıntılar ile Vidâdî gibi aydın, hakperest, toksözlü bir şahsiyetin devrin feodalleri tarafından hak ettiği itibarı görmemesi onun kendini toplum içerisinde gurbet yaşamasına yol açmıştır.

18.yy Azerbaycan şairleri arasında sosyal olaylara en çok yer veren şair olarak Vidâdî gösterilir. Şiirlerinde halkın nabzını tutabilmesi, onların dertlerine, hissiyatlarına tercüman olabilmesi ayrıca koşma türü şiirlerle onların zevkine ve idrakine hitap

edebilmesi bizce onun hem yaşadığı devirde hem de sonraki dönemlerde adından sıkça bahsettirmesinin sebebidir.

18. yüzyılda Osmanlı sahası klasik Türk edebiyatında özellikle Nedim'in şahsında kuvvetlenen ve olgunlaşan mahallileşme (Türk-i Basit) akımına paralel bir akım Azerbaycan sahasında da daha çok Vâkîf'ın nispeten de Vidâdî'nin şiirlerinde kendini göstermiştir. Bu iki şair medrese eğitimi almış, dahası saray görmüş şairler olmalarına rağmen halk şiirinin şekil, içerik ve dilinden faydalanarak klasik şiir ile halk şiiri birbirine yaklaştırmışlardır.

Âşık edebiyatının Vidâdî'nin eserleri üzerinde şüphesiz ki bir tesiri olmuştur. Bu tesir kimi şiirlerinde somut bir sevgili ve aşk anlayışı, toplumsal meselelere daha gerçekçi bir temas ve sade, halk diline yakın bir Türkçenin kullanılması olarak kendini göstermiştir. Buna mukabil Vidâdî'nin hece ile yazdığı şiirlerde de klasik edebiyattan gelen tesirlerin âşık tarzı şiire olumlu bir etkisi olmuştur. Vidâdî'nin hece ile yazdığı koşmalar, geraylılar, bayatılar incelendiğinde dîvân edebiyatından gelen duyuş, mazmun ve ifadelerin bu şiire bir derinlik ve canlılık kattığı görülür.

Vidâdî'nin ve çağdaşı olan Vâkîf'ın eserlerinde görülen dîvân şiiri ve halk şiiri arasındaki bu yakınlaşma Azerbaycan şiirinin gazelden koşmaya doğru geçişinin bir tezahürüdür. Bu durum Azerbaycan şiirinin geleceğine bir yol gösterme mahiyeti taşımıştır. Nitekim Azerbaycan edebiyatının sonraki devirleri incelendiğinde şiirin bu devirden itibaren hece ölçüsü ile beraber tekamülleştiği görülür.

KAYNAKLAR

- AHMEDOV, Fazil (2005). XVIII Esr Azerbaycan Edebi Dilinin İnkişafında Vidadinin Rolu, Bakı: Nurlan
- ARASLI, Hamid (1956). XVII-XVIII Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi, Bakı: Azerbaycan Üniversitesi Neşriyyatı
- ARASLI, Hamid (2004). Molla Veli Vidadi Eserleri, Bakı: Önder Neşriyyat
- ARASLI, Hamid (2004). Molla Penah Vagif Eserleri. Bakı: Şerq-Qerb.
- CAFEROV, Nizami (2004). Molla Penah Vaqif Molla Veli Vidadi Eserler Önsöz, Bakı: Çayıoğlu
- DADAŞZADE, Araz (1977). Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tedqiqler, Bakı: Elm
- DADAŞZADE, Araz (1980). XVIII Esr Azerbaycan Lirikası, Bakı: Elm
- KABAKLI, Ahmet (1997) Türk Edebiyatı c.2, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı
- KÖÇERLİ, Feridun (1926). Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi Materialları c.1, Bakı: Azernesir
- KURBAN, Vefa (2009). "18-19. Yüzyıllarda Azerbaycan Şehirlerinde Sosyal ve Siyasi Durum", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.11, S.1 s. 177-193
- RÜSTEMOV, Ferruh, İsayev, İramin (2013). Pedogoji İrsimizden: M.V. Vidadi, M.P. Vaqif, Q.B. Zakir, Bakı: Elm ve Tehsil
- SERVAZ (2009). "Molla Veli Vidadi Halk Ruhu, Halk Hayatı", Edebiyyat Gezeti, 12 İyun, 2
- SEFERLİ, Elyar (2004). Molla Veli Vidadi Eserleri Önsöz, Bakı: Önder Neşriyyat
- YUSİFLİ, Helil (2007). Molla Veli Vidadi ve Molla Penah Vaqif Seçilmiş Eserleri, Bakı: Oka Ofset
- ZAMANOV, Abbas (1968). "Heyat Eşiği, Güzellik Muğennisi", Edebiyat, Dil, İncesenet, S. 4, s. 6-9.

